

Erőszak és erőszakmentesség

Szerző: Kovács László

A szerző előszava

Kedves Lányok és Fiúk!

Ez a könyv serdülőknak készült. Ez a korszak a ti viharzónátok, melyben bizony tomboló viharok alapjaiban rázzák meg személyiségeteket. Érthető, hiszen most érik a gyermek felnőtté. A gyermekhitek, gyermekismeretek és gyermekmagatartások, mint kinőtt cipők szorítanak. Le kell rúgnod vagy csak húznod, de mindenképpen valami újra van szükséged, újat kell vened! A gyermekhitek, gyermekismeretek és gyermekmagatartások, mint kártyavár összedőlnek a felnőtté érés szelétől, és új modern vastraverzes épületet kell építened. Ebben a cipővásárlásban és építkezésben akar segíteni ez a könyv.

Ne ijedj meg a radikális megállapításoktól és az elkötelezett álláspontoktól sem. Bizonyára vitatkozni fogsz egyik-másik megállapítással. Vitatkozzál is és érvelj! Semmit se fogadj el csak azért, mert azt valaki állítja. A viták hevében megformálódik majd a te személyes hited, ahogyan ma vagy holnap látod a dolgokat.

„*Tenni, tenni, tenni vágyom. Élni mért e bús világon, hogyha meg nem mozgatom*” - mondja Goethe. A világ alakítása vár rád és tudnod kell tájékozódni ebben a világban. Az erőszakmentesség bizonyára forró pont lesz számodra. Ez gyökerekig rendíthet meg. De át is változtathat vihart álló kemény tölgyé.

A szerelem, házasság, család kérdése kit nem érdekel ebben a korban? Különösen aki most fiatal vagy szerelmes. Itt sem találsz langymeleg, tutyimutyi állításokat. Kemény tételek hangzanak el, hiszen az életéről van szó, sőt többről, a boldogságodról...

Felnőtt hit, felnőtt tudás, felnőtt magatartás! Ezzel az igénnyel vár Rád ez a könyv. És ha a viharok közt találsz benne biztos fogódzókat, már el is érte célját.

Jó vásárlást! Jó építkezést!

Üdvözlettel: Kovács László

¹ A könyv az 1999-ben készült Gondolkodás és viselkedés c. öttagú sorozat része. A 15-16 éves korosztály számára ajánlott.

„Szokott-e félni sötétedés után, ha lakását egyedül kell elhagynia?” Egy 1994-es közvélemény-kutatás megkérdeztjei a fenti kérdésre az alábbi módon válaszoltak:

Nem fél 59%

Attól függ 9%

Nem mer kimenni 5%

Nem megy ki este 7%

Fél 20%

Hazánkban a rendszerváltást követően 1990-ben 50%-kal nőtt az ismertté vált bűnözések száma. Ez a szám újabban csökkenő tendenciát mutat, de sokan csupán „kedvező statisztikáról” és „fokozódó félelemről” beszélnek.

A bűnözés és erőszak térnyerése talán a demokrácia ára?

Az erőszak előretörése világviszonylatban minden képeletet felülmúl. Az egyéni gyilkosságoktól egészen a kozmikus öngyilkosság (atomháború) réméig fokozódott fejünk felett az erőszak keltette veszély. Az erőszak leküzdése korunk nagy, vagy talán legnagyobb kihívása.

1. Az erőszak jelensége társadalmunkban

Az erőszak jelensége

E. Aronson: A társas lény c. híres könyvéből való az itt következő őszinte vallomás:

„A délkelet-ázsiai háború időszakában egy alkalommal a legújabb hírekről sugárzott műsort néztem a televízióban. A műsorvezető beszámolt arról, hogy az amerikai repülőgépek napalmbombát dobtak egy dél-vietnámi falura, amelyről azt gondolták, hogy a partizánok egyik megerősített állása. Legidősebb fiam, aki akkoriban tízéves lehetett, azt kérdezte: Mondd, apa, mi az a napalm?”

Hát - mondtam szórakozottan - úgy tudom, valami vegyszer, ami tapad és éget, ha rákerül a bőrre, nem lehet eltávolítani és elég csúnyán összeég tőle az ember. Ennyit válaszoltam, aztán néztem tovább a híradót. Néhány perccel később véletlenül a fiamra sandítottam és egyszer csak azt láttam, hogy könnyek folynak le az arcán. Kezdtém rosszul érezni magam és riadtan kérdeztem magamtól: mi történt velem? Hát én magam is olyan brutálissá váltam, hogy egy ilyen kérdésre ilyen ténytudó választ tudok adni, mintha csak azt kérdezte volna a gyerek, hogy hogyan játsszák a baseballt, vagy mitől nő a falevél? Hát annyira hozzászoktam az emberi brutalitáshoz, hogy már akkor is közömbös tudok lenni, ha saját szememmel látom?”

Bizonyos értelemben ez nem is olyan meglepő. Kimondhatatlan borzalmak korszakában élünk. Az elmúlt két évtized alatt számtalan példát láttunk arra, hogy miféle embertelenségeket képesek elkövetni az emberek embertársaik ellen. Tudjuk, hogy a vietnámi háborúban szinte teljes ötletszerűen gyilkoltak meg polgári lakosokat; de értesültünk a Közép-Amerikában folyó kegyetlen polgárháborúkról is, ártatlan polgárok ezreinek tömeges kivégzéséről Kambodzsában, Iránban, Indiában; több mint kilencszáz ember kikényszerített öngyilkosságáról Jonestownban és így tovább... De bármennyire szörnyűek is ezek az események, nemcsak a mi korunkban fordulnak elő. Az egyik barátom egyszer egy nagyon vékony könyvet mutatott nekem - valamiféle zseb-világtörténelem akart lenni; az írott történelem legfontosabb eseményeinek időrendi felsorolását tartalmazta. És vajon melyek voltak ezek a fontos események? Nem nehéz kitalálni: a háborúk egyik a másik után, köztük nagy ritkán néhány esemény is, mint Jézus születése vagy a könyvnyomtatás feltalálása. Miféle állatfaj is az ember, ha rövid történelmének legfontosabb eseményei azok, amikor halomra ölik egymást az emberek?” (Az emberi agresszió, 193-194.o.)

1. Az erőszak formái és eszközei

Elég csak fellapozunk az újságok „fekete krónikáját” vagy pusztán a szalagcímeket, már azokból is szépen összeállíthatjuk az erőszak különböző formáit és eszközeit.

„Megtámadta, megerőszakolta, megölte...”; „Kifosztotta, megsebesítette...”; „Fegyverrel fenyegette meg...”; „Három gyermekét a tizedik emeletről ledobta és leugrott...”; „Beteg gyermekét a fürdőkád vizébe tett hajszáritóval megölte...”; „Feleségét agyonszúrta...” stb. Mindezek az *egyéni erőszak* megnyilvánulásai.

„Tűzdráma a repülőtéren...”; „Kábítószeres maffia áldozata lett...”; „Véres leszámolás a prostituáltak miatt...”; „Vonatdobálók megölték egy kisfiút...” stb. *Bűnöző bandákról* szólnak a híradások.

„Terrorista akciókat hajtott végre X terrorszervezet...”; „Pokolgép robbant a metróállomáson...”; „Öngyilkos merénylet az autóbuszon,...” stb. *Politikai szervezetek* akcióiról beszélnek ezek a címek.

„Nemzetiségi kisebbség nyelvhasználata ellen hozott törvényt X parlament...”; „Nacionalista és vallási ellentétek táplálják a több éve dúló véres háborút...”; „Tömegsírokat találtak megkínzott, megcsónkított holttestekkel...”; „Menekültek tízezrei az országúton...” stb. *Nemzeti és vallási ellentétekről, parlamenti és fegyveres harcokról* szólnak ezek a jelentések.

„Katonai puccsal döntötték meg a diktátor uralmát...”; „Diákok tüntettek az állam erőszakos intézkedései miatt...”; „Újra bevezették a halálbüntetést...” *Az állami erőszakról* beszélnek a hírek.

„A Világbank markában tartja a szegény országokat...”; „A multinacionális cégek uralmuk alatt tartják a világot...”; Az ENSZ gazdasági embargót rendelt el...” stb. Ezek a címek a *gazdasági háborúról* szólnak.

„Környezetvédők tüntettek az újabb atomrobbantások ellen...”; „A NATO megbünteti az agresszort...”; „A NATO-hoz csatlakozás ára a rakéták felállítása...” stb. *Az atomhatalmak fenyegetését* jelzik az ilyen hírek.

„Óránként 18 erőszakos tett a rajzfilmekben...”; „A TV tíz programjából nyolcban az erőszak dominál...”; „A sátánista rock és a kábítószer a szadizmus szolgálatában...” stb. Ezek a jelentések a *hírközlő eszközök, együttesek, mozgalmak* stb. *erőszak-kultuszáról* beszélnek.

3. Elhatárolás és meghatározások

Tisztázunk kell az erőszak fogalmát. Előbb azonban el kell választanunk egyéb hasonló fogalmaktól.

Harag - támadó jellegű emóció/érzés, felindulás, mely az embert agresszív tettere készíteti.

Agresszió - támadó fellépés valamivel vagy valakivel szemben.

Fenyegetés - megtorlás, büntetés, ártalom kilátásba helyezése.

Kényszerítés - fizikai, tudati, erkölcsi stb. eszközök alkalmazása valamilyen elhatározás kieroszakolására.

Hatalom - annak a lehetősége, hogy valaki, valamely közösségben vagy tevékenységben érvényesítheti valamire rákényszerítő akaratát.

Uralkodás - a hatalom gyakorlása valami vagy valaki felett.

Jog - valamely csoportnak (államnak) akaratát kifejező, a csoport (állam) által kötelezővé tett, magatartási szabályok összessége, rendszere, mely az igazságosságot vallja eszményének.

Erőszak - valamely cél elérésére irányuló kényszerítés az illető akarata ellenére.

Bűnözés - erőszakos (bűn/cselekmény/ek) elkövetése.

4. Az erőszak formái

Az erőszak különböző formáiról beszélnek. Erőszakon szoros értelemben a fizikai erőszakot értjük, tágabb értelemben beszélhetünk minden másfajta erőszakról. Melyek ezek?

Fizikai erőszak - fizikai eszközökkel való kényszerítés.

Pszichikai, erkölcsi, strukturális, politikai, média erőszak - lelki, erkölcsi, gazdasági, politikai, tömegkommunikációs eszközökkel való kényszerítés.

Megkülönböztetünk még jogos és jogtalan, törvényes és törvénytelen erőszakot.

Jogos erőszak, amit az igazság és jog alapján elfogadottnak minősítenek.

Jogtalan erőszak, amit igazság és jog alapján elfogadhatatlannak tartanak.

Törvényes erőszak, melyet egy csoport (állam, egyház, stb.) törvényeivel összhangban levőnek tart.

Törvénytelen erőszak, melyet egy törvényes hatalom törvényeivel ellenkezőnek minősítenek.

Összefoglalás

Korunk nagy kihívása az erőszak.

Kimondhatatlan borzalmak korszakában élünk. Az ember már hozzászokik az erőszakhoz és érzéketlenné válik. Az erőszak végigvonul a történelmen. A világtörténelem hadtörténet, háborúk sorozata, ahol halomra ölik egymást az emberek. Milyen állatfaj is az ember?

Az erőszak formáit és eszközeit az újságok szalagcímei is jelzik. Naponta hallunk az egyéni, csoportos, politikai, nacionalista, vallási, állami, gazdasági, nukleáris és média-erőszakról. Az erőszak kultuszának korát éljük.

Az erőszak fogalmát úgy pontosíthatjuk, ha elhatároljuk tőle a hasonló fogalmakat: harag, agresszió, kényszer, hatalom, uralom, jog, bűnözés.

Az erőszak valamely cél elérésére irányuló kényszerítés az illető akarata ellenére.

Az erőszak különféle formái közül csak a fizikai erőszakot értjük szoros értelemben erőszaknak, a többit: pszichikai, erkölcsi, strukturális, politikai, média erőszakot tágabb értelemben nevezzük erőszaknak.

Megkülönböztetünk jogos és jogtalan, törvényes és törvénytelen erőszakot.

Kislexikon

<i>statisztika</i>	<i>számszerű kimutatás</i>
<i>tűsz</i>	<i>zsarolás miatt fogvatartott személy</i>
<i>maffia</i>	<i>bűnszövetkezet</i>
<i>prostituált</i>	<i>testét áruba bocsátó személy</i>
<i>terrorista</i>	<i>erőszakos, kíméletlen cselekményt végrehajtó személy</i>
<i>nacionalista</i>	<i>nemzeti elkülönülést, más nemzetekkel szembenállást hirdető személy</i>
<i>Világbank</i>	<i>nemzetközi befolyású bank</i>
<i>ENSZ</i>	<i>Egyesült Nemzetek Szövetsége</i>
<i>NATO</i>	<i>North Atlantic Treaty Organization; Észak atlanti Szövetség</i>
<i>sátánista</i>	<i>sátánimádó</i>
<i>média</i>	<i>tömegközlési, tömegtájékoztatási eszközök</i>

Kérdések

1. *Félsz-e sötétedés után az utcán?*
2. *Mi a véleményed az újságok, TV, rádió „fekete krónikájáról”?*
3. *Mi a véleményed a krimiről, az akció- és horror-filmekről?*
4. *Mi a véleményed a reklámról?*
5. *Mi a véleményed a jogos erőszakról?*

2. Az emberi agresszió okai, és igazolása

Az ember agresszív lény. Egyes rágcsálók kivételével egyetlen más állat sem öli meg a fajtabelit olyan elszántsággal és annyira készakarva, mint az ember. Az emberi agresszió legszélsőségesebb formája a fizikai megsemmisítés... Vajon az emberi természet része az agresszió? Milyen tényezők növelik, ill. csökkentik az emberi agressziót?

1. Ösztönszerű-e az agresszivitás?

Pszichológusok, fiziológusok, etológusok és filozófusok vitatkoznak arról, hogy vajon az agresszivitás velünk született ösztönszerű jelenség-e vagy pedig olyan, amit meg kell tanulnunk? A vita nem új keletű, évszázadok óta tart.

J. J. Rousseau „A társadalmi szerződés” c. könyvében kifejti (1762), hogy az ember természetes állapotában „nemes vademberként” jóindulatú, boldog és barátságos lény volt, csak a korlátokat állító társadalom kényszeríti ki belőle az erőszakos fellépést és aljasságot. Mások, főleg S. Freud, azt a nézetet vallják, hogy az ember természetes állapotában vadállat és csak a társadalom adta rend és törvény tudta lefékezni vagy szublimálni (magasabb síkra emelni) eredendő agresszív ösztöneit. A neves etológus (állatmagatartás-kutató) K. Lorenz relatív ösztönnek tartja az agressziót. Azt állítja, hogy az emberi agresszió nem reflexszerű függvénye a külső ingerhatásoknak, hanem keletkezésében múltbeli tapasztalatoknak, a tanulásnak van rendkívüli szerepe. L. Berkowitz, az emberi agresszió legnevesebb kutatójának véleménye szerint a tanulásnak van döntőbb szerepe az agresszív viselkedésben.

A vita eldönthetetlen, és talán abban lehet a megoldás, hogy az emberben az agresszivitás a veleszületett hajlamok és a tanult reakciók bonyolult egymásra-hatásának eredménye, ill. függvénye.

2. Mi váltja ki az agressziót?

Agresszióhoz vezet bármilyen kellemetlen vagy taszító helyzet, mint pl. a fájdalom, unalom stb. Ezek közül a frusztráció (tehetetlen bénaság érzete) az, amely leginkább kiváltja az agressziót. Pl. sietünk valahová, és a kocsigumiját leeresztve találjuk, miután felfűjjük a pótkereket, kiderül, hogy az is lukas. Így ha elkeseredéstől dűltan valaki nevet rajtunk, az számíthat támadó fellépésünkre... Vagyis, ha valakit akadályoznak abban, hogy célját elérje, akkor az így létrejövő frusztráció megnöveli az agresszív reakció valószínűségét. Ez az ún. „frusztráció-agresszió hipotézis”.

A neves magyar pszichológus, Ranschburg Jenő: „Félelem, harag, agresszió” c. könyvében inkább a „frusztráció-harag hipotézist” vallja. Vagyis a frusztrációs helyzet haragot ébreszt az emberben, és ez a harag készítet agresszív magatartásra. Bizonyos tényezők még jobban fokozzák a frusztrációt. Így a legnagyobb lesz akkor, ha az akadály közvetlenül a cél előtt jelentkezik. Pl. a pénztárnál végre rám kerülne a sor, amikor valaki elém áll.

Megjegyzendő, hogy a megfosztottság nem mindig jár agresszióval. Lényegbevágó különbség van ugyanis a frusztráció és depriváció (megfosztottság) között. Pl. aki nem áll sorban, mert nincs pénze, nem biztos, hogy agresszíven viselkedik. Általános tapasztalat, hogy a forradalmat nem olyanok csinálják, akiknek az arca a porban van, hanem olyan emberek, akik kissé felemelték már az arcukat a porból, és észrevették, hogy mások jobban élnek, mint ők. A frusztráció tehát nem a megfosztottság, hanem a viszonylagos megfosztottság eredménye. Ha az embereket megfosztjuk a reménytől, beletörődnek sorsukba, de amíg van beteljesületlen remény, addig van agresszió is.

Az agressziót úgy lehet csökkenteni, hogy kiküszöböljük a reményt, vagy beteljesítjük azt. Nyilvánvaló, hogy az emberek megfosztása reményeiktől, nem éppen kívánatos módja az agresszivitás csökkentésének.

3. Szükségszerű-e az agresszió?

Sokan szükségesnek mondják az agressziót, főleg a faj fennmaradása, a katarzis és figyelemfelkeltés pozitív értékei miatt.

Az agresszivitásnak alapvető evolúciós jelentősége van, mert ez teszi lehetővé, hogy az utódok a legerősebb és legtapasztaltabb szülőktől származzanak. Ezen túlmenően az agresszió hozzásegít ahhoz, hogy a csoportokat a lehető legjobb vezetők uralkodják. Mindezt állatok megfigyelésével és állatkísérletekkel próbálták igazolni.

A természetes kiválogatódás elmélete azonban Darwin elméletének leegyszerűsítése és félreértése. Szaktudósok kiemelik, hogy az ipari forradalom idején a munkásokat kizsákmányoló gazdagoknak kapóra jött, hogy a kizsákmányolást azzal igazolják, hogy az élet bizony nem más, mint a létért való küzdelem, és természetes, ha a legerősebb (és csakis a legerősebb!) marad fenn. A nyugati világ embereinek a fejébe belesulykolták, hogy a siker egyenlő a győzelemmel, hogy valaminek az elérése egyenlő valakinek a kiütésével. A század elején azonban eléggé figyelembe nem vett tudósok (pl. Kropotkin: „A kölcsönös segélynyújtás” c. műve 1902), azt vallják, hogy az együttműködésen alapuló magatartásnak és kölcsönös segélynyújtásnak nagyobb szerepe van a túlélés szempontjából. Állatkísérletekkel is igazolták álláspontjukat (pl. hangyák, méhek kooperatív viselkedése; vagy a csimpánzok „altruista” viselkedése, amikor az egyik majom ad a másiknak ételéből)

A nyugati (amerikai) kultúra alapja a *versengés*, és az egész kultúra a győzni akarás örületében szenved. Egy neves profi rögbi edző, ezt az egész teóriát egy mondatban így foglalta össze: „A győzelem nem a legfontosabb, csak a győzelem a fontos!”

Vannak szerzők, akik az emberi agresszivitást arra az időre vezetik vissza, amikor elődeik vadászattal foglalkoztak; mások szerint sokkal később fejlődött ki, amikor a földművelésre tértek át, és fontos lett számukra a tulajdon és birtoklás. De bármi legyen is az igazság, szétnézve társadalmunkban, ahol az atom-nagyhatalmak által kifejlesztett nukleáris robbanófejek ma már huszonöt-ször tudják elpusztítani a világ egész lakosságát, jogosan kérdőjelezhető meg az agresszív viselkedésnek jelentősége.

Az agresszivitás hasznossága és netán szükségessége mellett egy másik érvet is felhozunk, a katarzis elméletét.

Arisztotelész, a tragédiák hatását elemezve eljut a katarzis fogalmához. A néző, miközben behelyettesíti magát a dráma hősének tragikus sorsába, megtisztul saját szenvedélyeitől és szenvedéseitől. Ezt a jelenséget katarzisként (tisztulásként) nevezte.

A katarzis fogalmát Freud átveszi, de jelentősen meg is változtatja. A pszichoanalízis értelmezésében az egyént a saját tudatából kiszorított - elfojtott - vágyainak, érzelmeinek újra átélése vezeti el katarzishoz. Az agresszív katarzisként ebből az értelmezéséből született az ún. „lecsapolás”-elmélet. A „rosszaságnak” (mint a gennynek) ki kell jönnie. Freud szerint ugyanis, ha az emberek nem tudják agressziójukat kifejezésre juttatni, az agresszív impulzusok felhalmozódnak, majd végül robbannak súlyos erőszak vagy elmebaj formájában.

Van-e bizonyíték rá, hogy ez valóban így van? Tapasztalatból valóban úgy tudjuk, hogy frusztrált vagy dühös állapotban többnyire megkönnyebbülést érzünk, ha „kieresztjük a gőzt”, ha rákiáltunk valakire vagy meg is ütjük. A kérdés nem az, hogy megkönnyebbülünk-e, hanem az, hogy az ilyenfajta agresszió csökkenti-e a további agressziók szükségességét?

Az agresszív energia levezetését sokan a „verseny-játékban”, a „fantázia-játékban” és az „agresszív tettekben” látják. Bebizonyosodott azonban, hogy a verseny nem csökkenti, hanem fokozza az agressziót. A fantáziabeli agresszió megnyugtató hatása korlátozott és sokkal kevésbé szünteti meg a haragot, mint aki tettekben éli ki agresszióját. Az erőszakos tett viszont, ha jogos, némileg csökkenti az agressziót; ha jogtalan, akkor fokozza az agressziót. De minden esetben megerősíti az embert a jövőbeli agresszív hozzáállásban.

Mi érvényes a katarzis-elméletből a gyakorlati életre?

A legszélsőségesebb példa az emberi agresszióra a háború. Freud hipotézise szerint az agresszív ösztön kiélése a nemzetek közötti összecsapásokban vajon tényleg katarzist okoz és elősegíti egy társadalom agresszív indulatainak levezetését? Egy 1900-ból származó felmérés 110 ország bűnügyi statisztikáját hasonlította össze, és arra a megállapításra jutott, hogy a háborúk bátorítóan hatnak az országon belüli erőszakra (D. Archer és R. Gartner).

Ugyanígy bebizonyosodott, hogy a TV-ben, filmen látható gyilkosságok nézése sem vezet katarzishoz, hanem nagymértékben növekszik az agresszivitás. (A. Bandula kísérletei). Egy felmérés szerint azok, akik 8 éves korukban sokat néztek erőszakos TV műsorokat, tizenegy évvel később erőszakosabbak lettek, mint akikre a sok erőszak nézése nem volt jellemző (L. Eron és R. Huesmann felmérése).

Külön formája az agresszióknak, amely a tömegközlelési eszközökben a pornográfiát és az agressziót kombinálja. 1982-ben legalább 82.000 nők elleni nemi erőszak vált ismertté (vagyis hat percenként egy erőszak). Az erőszak ilyen kombinációja éppúgy nem vezetett katarzishoz, mint a többi. Viszont egyértelműen növelte az erőszakot általában és magát a nemi erőszakot is. (N. Malamuth kísérletsorozata).

Vajon mit szólunk a közfigyelem felkeltése céljából elkövetett erőszakra, amelynek ugyancsak fontos hatást tulajdonítanak sokan?

Tény, hogy az erőszak alkalmas arra, hogy egy kisebbségi csoport felhívja magára a figyelmet általa. De vajon megéri-e, ha nagy árat kell érte fizetni emberi életben? Vannak, akik azt válaszolják, hogy megéri. Bár valószínű, hogy ekkor nem magukra és nem saját gyermekükre gondolnak.

A szociálpszichológia csak azt tudja mondani, hogy az erőszak erőszakot szül, és sohasem lesz olyan háború, amely véget vetne a háborúnak. Éppen ellenkezőleg, a harcias magatartás megszilárdítja a harcias attitűdöt (beállítódást), amely azután a harcias magatartás valószínűségét növeli. Ha az agresszió nem oldja meg az emberi agresszió problémáját, akkor vajon mi oldja meg?

Összefoglalás

Vannak, akik az agresszivitást velünk született adottságnak tartják; vannak, akik szerint belénk nevelt magatartás; valószínű, hogy mindkettő valamilyen módon igaz.

Az agressziót főként a frusztráció váltja ki, a tehetetlenség érzete. Mások szerint a harag. Fokozza a frusztrációt, ha az akadály közvetlenül a cél előtt jelentkezik.

Az agresszió szükségességét a faj fennmaradásával, a katarzis elmélettel és az agresszió figyelemfelkeltő hatásával magyarázzák. A darwini létért való harc azonban eltúlzott, hiszen az együttműködés éppúgy jellemzője az embernek, sőt jobb biztosítéka a túlélésnek. A nyugati versenyszellem miatt gondoljuk fontosabbnak az agresszivitást.

A katarzis-elmélet szerint ki kell élni az agressziót, hogy le ne fojtódjon. A verseny-játék, a fantázia-játék és agresszív tett lehet a levezetés módja. Egyik sem csökkenti, hanem növeli az agresszivitást, ha némi megnyugvást ad is pillanatnyilag. A valós életben a háború, TV-erőszak és pornó-erőszak az agresszivitás erősödését szolgálja.

Kislexikon

evolúció	fejlődés-elmélet
altruista	önzetlen, másért élő
pornográfia	a nemiséget célzatosan és leplezetlenül ábrázoló irodalom
szociálpszichológia	társadalom-lélektan

Kérdések

- 1. Miért nem mindegy, hogy velünk született ösztön vagy betanult magatartás-e az agresszió?*
- 2. Belőled mi váltja ki az agressziót, és mi nyugtat meg?*

3. Az erőszak és az államhatalom

„A bűnöst meg kell büntetni!” Az emberi együttélés végső elveként jelentkezik a legkülönfélébb gondolkodóknál a jusztícia = igazságosság eszméje. A világot ma is a Jusztícia istennő tartja igézetében, kezében a kétserpenyős mérleggel. Természettörvényre, természetjogra hivatkoznak az igazságszolgáltatás megszállottjai, és az időközben megjelent államhatalom kifejezetten erőszak monopóliumra tör. Az igazságos társadalmi rend, a jogállam igénye egyértelműen az állam szükségességéről és törvényességéről, jogosultságról beszél, ha a bűnösök megbüntetéséről esik szó. Meg kell tehát vizsgálnunk az államhatalom és az erőszak viszonyát.

1. A jusztícia mítosza

Honnan ered az igazságosság eszméje? Vannak, akik az igazságtevés kényszerét biológiai jelenségnek gondolják és hivatkoznak arra, hogy a bosszúállás az állatoknak is jellemző tulajdonsága (etológusok).

Vannak, akik azt mondják, hogy mindenféle jog az ősi ösztönökből és természetes érzelmekből fakad (freudizmus).

Vannak, akik vallási eredetűnek tartják, mert az istenképre teremtett ember természetében a maga két csúcsertékes (igazság-irgalom) istenét mintázza (zsidók-keresztények).

Vannak, akik társadalmi jelenségnek tartják, és azt állítják, hogy amikor felbomlott az ősközösségi, nemzetségi társadalom, és az ember áttért a vadászatról az állattenyésztésre-földművelésre, és kialakultak az osztálytársadalom szervezetei, az állam megjelenésével megjelent a jog, a büntetőjog és büntetőjogi büntetés (marxisták).

2. Államelméletek

A jusztíciára építő államelméletek már az ókorban megjelennek.

Platón (i.e. 427-347) állama három részre tagolódik: a filozófus királyokra, az örökre és a dolgozókra. A felső réteg erénye a belátás, a középső a bátorság, az alsó a türelem. A negyedik erény az igazságosság, amely mindhárom osztály összhangját biztosítja. Az államnak ugyanaz a célja, mint a léleknek: a jó megvalósítása a földön. A platóni államelmélet célja az arisztokrácia uralmának megszilárdítása. Tulajdonképpen az egyiptomi kasztrendszer athéni idealizálása. Egyébként Platón helyteleníti a jogegyenlőséget, mert a demokráciában „tobzódna a szabadságban”, és ez teljes jogbizonytalansághoz és végül zsarnoksághoz vezet (Állam, 564).

Arisztotelész (i.e. 284-322) szerint az állam „az erényes cselekedetek ápolására áll fenn... A városállam a természetszerű és az ember természeténél fogva állami életre hivatott élőlény... Az állam megalkotója a legnagyobb áldás forrása” (Politika, 1281 a. 1252 b).

A középkori államelmélet fogalmát találjuk Aquinói Tamás elméletében. Th. Aquinói (1224-1274) a keresztény skolasztika legkiválóbb képviselője, aki az államhatalmat szentírási alapon Istentől származtatja. (Újszövetség, Római levél, 13.) Az állam és az egyház az a két „tökéletes társaság”, melynek feladata a közjó, ill. az emberek üdvösségének szolgálata. Az állam feladata az emberi jogok intézményes védelme, és büntetőjoga a halálbüntetésre is kiterjed. Szerinte a társadalomból a közveszélyes tagok erőszakos eltávolítás éppúgy szükséges, mint a beteg testrészt kivágása az egésznek fenntartása céljából elengedhetetlen (Főműve: Summa Theologica I-IV).

Az újkor új típusú államelmélete fűződik Machiavelli nevéhez. N. Machiavelli (1469-1527) jog és államfilozófiája a kezdődő kapitalizmus korában az abszolút monarchiát tartja helyes álláspontnak. Azt állítja, hogy mindenki rendelkezik a hatalom bizonyos mennyiségével. Az uralkodó csak úgy tudja biztosítani hatalmát, ha erősebb ellenfeleinél. A hatalmat mindenáron meg kell szereznie, ha lehet erkölcsös úton, ha nem, akkor szabad bármilyen eszközzel. (A Fejedelem c. műve). Machiavelli a politikát elválasztotta az erkölctől.

H. Grotius (1583-1645) holland jogfilozófus az állam új értelmezését adja. A jog megelőzi az államot. Az állam csupán védelmezője a jognak. A jog nem gyökerezik sem a haszonban, sem a hatalomban, hanem az ember eszes és társas természetében. A „természetjog” alapja pedig a tulajdonhoz való jog. Belőle fakad minden más jog, még a tulajdon testhez is. Így minden áruvá lesz: élet, szabadság, kultúra, szerelem stb. Az uralkodó hatalma nem az Istentől van, hanem a néptől (népfőlség). A hatalmat a nép kapja az Istentől, és a nép bízza meg a királyt a hatalom gyakorlásával. Visszautasítja viszont a népek ellenálláshoz való jogát (A háború és béke jogairól, Bp. 1960. 3. k.).

B. Spinoza (1632-1677) portugál származású holland filozófus államelméletében a naturalista felfogás híve: „A természet jogán és törvényén nem értek mást, mint minden egyes lény természetének azon szabályát, amelyek természettől fogva meghatározzák... Pl. a halak természettől fogva arra vannak meghatározva, hogy

ússzanak, s hogy a nagyok felfalják a kisebbeket: ezért a halak legfőbb természetes joguknál fogva a vízben élnek s a nagyok felfalják a kisebbeket” (Teológiai-politikai tanulmány 1670).

A felvilágosodás állameszményét Rousseau fogalmazta meg. J. J. Rousseau (1712-1778) genfi filozófus a „Társadalmi szerződés vagy az államjog alapelvei” c. híres művében megfogalmazza, hogy az állam nem a szolgátságnak, hanem a szabadságnak a forrása. Az emberi jogok legfontosabbika a szabadság, azaz a magunk alkotta törvénynek való engedelmesség. Az emberek csak egymással köthetnek szerződést, a végrehajtó hatalom a nép megbízottja, aki köteles a közakaratnak megfelelően eljárni. A megbízók bármikor visszahívhatják a megbízottakat.

K. Marx (1818-1883) a kommunizmus, a dialektikus és történelmi materializmus és a politikai gazdaságtan megalkotója, akinek egyik legfontosabb tétele, hogy a munkásosztálynak az a világtörténelmi szerepe, hogy megteremtse az osztály nélküli kommunista társadalmat, ahol az állam, mint erőszak szervezet megszűnik. A cél elérése érdekében a forradalmat és a „proletárdiktatúra” államformáját tartotta szükségesnek (A tőke, 1867 és Polgárháború Franciaországban, 1852).

3. Az államhatalom szükségessége, jellege, határai

A különféle államelméletekből is kiviláglik, hogy az államhatalom a társadalom számára egyrészt a közjó szolgálata, másrészt az emberi jogok intézményes védelme miatt szükséges.

Az állam főleg három irányban gyakorolja hatalmát: a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom irányában. A törvényhozással az uralkodó, ill. parlament foglalkozik. A végrehajtó hatalom szerve a rendőrség, ill. katonaság. A bírói tevékenység a bíróságok dolga, melyek egyrészt a vitás kérdések eldöntésére irányulnak (polgári jog). Másrészt a törvények megszegőinek megállapítására és büntetésére szolgálnak (büntető jog).

Az állam erőalkalmazása szempontjából fontos megkülönböztetés, hogy azt a törvényes hatalom gyakorolja, vagy törvénytelen, a törvényeknek megfelelően vagy azok ellenére. Ugyancsak fontos, hogy jog és igazság szerint cselekszik-e vagy jog és igazság ellen.

Az államhatalomnak tehát megvannak a maga határai, amelyet vagy az ún. természetjog (esetleg isteni jog), vagy a közmegegyezés, vagy a tételes jog szab meg.

4. Önvédelem, honvédelem, államvédelem

A jusztíciára építő jogrendben elfogadott az erőszakos önvédelem három formája:

Az egyéni önvédelem: életünk vagy jelentékeny javaink ellen irányuló közvetlen és igazságtalan támadásnak jogilag (és erkölcsileg) megengedett elhárítása, akár a támadó megölésével is. Az önvédelemnek, hogy büntetlen maradjon, mérsékletet kell tanúsítania. Ezért tilos többet ártani, mint amennyire a támadás elhárításához szükség van. Tilos a szóbeli támadást fizikai erőszakkal viszonzni. Az önvédelem csak akkor érvényesíthető, ha a támadás közvetlenül fenyeget és még nem ért véget. Az utólagos önvédelem már bosszúnak és megtorlásnak minősül. Az önvédelem joga a beszámíthatatlan állapotban lévő (pl. ittas, őrült stb.) támadóval szemben is fennáll.

A honvédelem: háború, mely két vagy több államnak fegyveres harca védelmi vagy támadó jelleggel. A jogos önvédelem törvényére építve a fegyveres védekező háború („Igazságos háború”) az államok alkotmányától a történelmi egyházak erkölcsi tanításáig megengedett. „Mindaddig, amíg a háború kockázata fennáll, amíg törvényes hatáskörrel és elegendő nemzetközi tekintély nincs, nem lehet megtagadni a kormányoktól a jogos önvédelem jogát, miután már minden békés rendezési lehetőség kimerült” - olvassuk a napjainkban megjelent „Katolikus Egyház Katekizmusában” (1993). Azt is leszögezi a Katekizmus, hogy „az államhatalomnak joga és kötelessége, hogy a nemzet védelme érdekében állampolgáira a szükséges kötelezettségeket kirója. Akik pedig a katonai életben a haza szolgálatára szentelik magukat, a népek biztonságának és szabadságának szolgái” (uo. 456-57).

Az államvédelem: magában foglalja az államhatalomnak a halálbüntetés kiszabásához való jogát. A halálbüntetés a bűnös életének büntetésjellegű kioltása a törvényes hatalom által. A legfőbb hatalomnak büntetőjoga a halálbüntetésre is kiterjed. Ez következik abból a tételből, hogy az igazságszolgáltatásnak a törvényes rend és közbiztonság fenntartása érdekében joga van olyan büntetést alkalmazni, amely feltétlenül alkalmas az elrettentésre, a bűnözéstől való visszatartásra. A halálbüntetést a legtöbb nyugati országban eltörölték, viszont az USA több tagállamában ismét alkalmazzák. Magyarországon 1989-től nincs halálbüntetés.

5. Az ENSZ erőszak-monopóliuma

Az ENSZ (1946) alapokmányában a demokratikus nemzetközi jog egyik fő elvét fogalmazza meg az erőszakra való lemondásról, mely a háborúk megtiltását, az erőszakkal való fenyegetés betiltását foglalja magában. Felszólal nemcsak a fegyveres, de gazdasági, politikai és erkölcsi erőszak ellen is (2. cikkely, 4. pont).

Ugyanakkor kijelenti, hogy az erőszak tilalma nem érinti az államok jogát az agresszorral szemben fegyveres védekezésére és az ENSZ Biztonsági Tanácsának jogát a béke helyreállítására és az agresszor elleni erőszakra.

Ezzel az ENSZ az államok erőszak-monopóliuma mellé, a maga „világrendőri” szerepét is megfogalmazza. Mindezt azon az alapon, hogy „a bűnösöket meg kell büntetni!”

Összefoglalás

Az igazságos társadalom eszméje az eszmény. A különféle államelméletek erre épülnek. Megfogalmazzák a jogos önvédelem, igazságos háború és az államnak a halálbüntetés kiszabásához való jogát. Az államhatalom határai: a természetjog, közmegegyezés, vagy alkotmány (tételes jog).

Az állam és az ENSZ erőszak-kiváltsága alapokmányaiban megfogalmazódik.

Kislexikon

catekizmus (káté) tan tételeinek kifejtése kérdezz-felelek formában
monopólium itt: kiváltság

Kérdések

1. Melyik eszme okozott több kárt a történelem folyamán az igazságtalanság vagy az igazságosság elve?
2. Melyik államelmélet tetszik neked a legjobban? Te melyet alkotnál?
3. Megalapozott-e az önvédelem, honvédelem, államvédelem az áldozatok előtt?
4. A kiváltságos hatalomnak vannak-e korlátai a gyakorlatban?

4. Az erőszakmentesség

„A bűnöst jobban kell szeretni!” Az erőszak elvetői ezt a tételt állítják szembe a Iustitia istennő imádatával és az ő ítéletével: „A bűnöst meg kell büntetni!” Tudva tudják ugyanis, hogy a gyűlöletet gyűlölettel nem lehet gyógyítani; a gyilkolást gyilkolással nem lehet az emberiség életéből kiiktatni. A bűnösön az igazságtevés csak ront, a bűnös orvossága, ha egyáltalán „beveszi”, csak a megbocsátás, jóakarát és a jobban szeretés lehet. Mindennek már semmi köze a jusztícia-elvhez, hanem az emberi együttélésnek egy másfajta végső elvére támaszkodik, amit lehet szeretetnek, irgalom-elvnek, vagy egyszerűen erőszakmentességnek nevezni.

Az igazságtevés és megtorlások elve az egyéni gyilkolástól a háborúk hulláhegyéig félelmetes végbizonyítványa az Igazságosság istenének. Nem csoda, hogy végig a történelmen voltak emberek, gondolkodók, a lelkiismeret emberei stb., akik felemelték szavukat az egyéni és tömeges erőszak ellen, és szembehelyezték érveiket az erőszak elveivel.

1. Példák a történelemből

a) A lelkiismeret és a hatalom

Az erőszakos állami és diktatóri engedelmeskedtetéssel szemben inkább lelkiismeretük szavára hallgattak, még az életük árán is az ókori filozófus, Szókratész és az újkori angol lordkancellár, Mórús Tamás.

Szókratész (i.e. 470-399) athéni filozófus, az erény hirdetője, aki azt vallotta, hogy nem az a legnagyobb rossz, ha valaki igazságtalanul szenved, hanem ha igazságtalanul cselekszik. Ő meggyőződéséért a halált is vállalta. Politikai gyilkosságban való közreműködésre próbálták rávenni, amit megtagadott. Ezért perbe fogták, és az ifjúság megrontásával és istentelenséggel vádolják. Bár a hatalom felkínálja neki a menekülést, a számkivetést, de őt egy belső hang, a Daimonion hangja, visszatartotta attól.

Védőbeszédében ezt mondja: „Tisztellek benneteket, athéni polgárok, de engedelmeskedni inkább az istennek fogok, mint nektek, s utolsó leheletemig, míg csak bírom, bizony föl nem hagyok a bölcselkedéssel, s meg nem szűnök biztatni és jobb útra téríteni azt, akivel közületek éppen találkozom...” (Platón: Szókratész védőbeszéde, 29.) A rákényszerített méregpoharat békés nyugalommal itta ki, miközben barátaival a lélek halhatatlanságáról beszélt.

Morus Tamás (1478-1535) a kiváló humanista, aki VIII. Henrik király gátlástalan machiavellista önkényuralmával szemben és a meggyőződéséért a vérpadot választja. A Tower várbörtönéből írja leányának: „Arra a gondolatra, hogy hóhér öl meg, föllázad természetem. Gyenge testem ellenszegül, a halál gondolata borzongással tölt el. Mégis megerősít a hit, hogy az ilyen halál nem veszteség, hanem nyereség. Ismerem gyengeségemet, ezért Istentől csak azt kérem, hogy erősítsen meg.” Ő, aki a sehol-sincs országról (Utópia görögül ou és topon szavak összetételéből) álmodozott életében, ahol béke, boldogság és nyugalom fékezi meg a rút önzést, és mindenki részeseül Utópia szigetén az életfontosságú javakból, ő a „rút önzés” áldozata lesz. Bátran néz szembe a halállal. A vérpadhoz érkezve kéri az őrt: „Barátom, segítsen egy kissé, hogy följussak. Lefelé majd magam is letalálok”. Csendben imádkozik, majd megöleli a hóhért és így szól hozzá: „Te most a legnagyobb jótéteményben részesítesz. Csak bátran!” A bakó bárdja lecsapott. Fejét a király parancsára a London-hídra tűzték.

b) Az erőszakmentesség prófétája

A zsidó próféták álmodnak egy olyan világról, ahol az emberek nem tanulnak fegyverviselést, a kardokból ekevasakat kovácsolnak, s ahol a farkas és bárány együtt lakik (Izajás, 11.). A názáreti próféta, Jézus is egy olyan országról beszél, mely új világrend lesz a földön, az Isten Országá. Ennek az Orzágnak törvénye az ellenséget is szerető, megbocsátó vissza nem ütő jóság. Jézus nyomdokain haladva lesz az orosz nép nagy prófétája az idős Tolsztoj.

Lev Tolsztoj (1828-1910) a Háború és béke írója és az erőszakmentesség prófétája. Amit az idős Tolsztoj felismert, azt mindenkivel meg akarja értetni, magával a cárral is. Így ír III. Sándorhoz, a meggyilkolt II. Sándor cár fiához: „Ha nem bocsát meg, és kivégezteti a bűnösöket, ezzel azt cselekszi, hogy a százak közül kiemel hármát-négyet, de a rossz rosszat szül, s a három-négy helyére harminc-negyven lép, ön pedig eljátszotta azt a szerepet, amely értékesebb egy évszázadnál - azt a percet, mikor teljesíthette volna Isten akaratát, és nem teljesítette; örökre maga után hagyja azt az útelágazást, ahol megválaszthatta volna a jót a rossz helyett, s örökre belemerül az államérdeknek nevezett rossz ügyekbe...” (1881. márc.) Tolsztoj kortársaitól, családjától meg nem érte az ortodox egyháztól kiközösítve, barátaitól elhagyatva hal meg, és egyházi szertartás és gyászbeszéd nélkül temetik el Jasnaja Poljana-ban.

c) *Az erőszakmentes ellenállás*

Az angol gyarmati elnyomó hatalommal helyezi szembe az erőszakmentes ellenállás magatartását és győz Ghandi, bár mindez az életébe kerül.

M. Ghandi (1870-1947) indiai ügyvéd, akinek erőszakmentes harca oda vezetett, hogy az indiai szubkontinensen két nagy ország jön létre: az Indiai Köztársaság, mely hindu vallási többségű ország, és Pakisztán, mely iszlám köztársaság. Ghandi harca tulajdonképpen a hatalomért folyt, és ezért különbözik Jézus keveretlen, politikamentes erőszakmentességétől, mégis olyan „erőt” mutatott fel, mely nagyobb az erőszaknál. Még fanatikus gyilkosa is mielőtt megöli, meghajol előtte. Ghandi így ír az erőszakmentességről: „Ha az erőszak-nélküliséget élettörvényként fogadjuk el, akkor az egész lényünket érinti... Aki az erőszak-nélküliség elvét alkalmazza, annak el kell fordulnia a kizsákmányolás minden formájától... Az erőszak-nélküliség pozitív szempontból maximális szeretetet, tökéletes irgalmasságot jelent. Ha erőszaknélküli vagyok, szeretnem kell ellenségemet”.

d) *A polgári engedetlenség*

A hatalommal szemben az erőszakmentes polgári engedetlenség meghirdetője és áldozata lett a négerek egyenjogúságáért vívott harcban Martin Luther King (1929-1968), aki 1969-ben a Béke Nobel díjat is megkapta. Ma Amerikában King születésnapja (jan. 15.) nemzeti ünnep. „Van egy álmom” c. legendássá vált szónoklatában mondta: „Miközben jogos helyünk eléréséért küzdünk, nem eshetünk az igazságtalan cselekedetek bűnébe. Ne a keserűség és gyűlölet poharából csillapítsuk szabadság-szomjunkt. Nekünk mindig a méltóság és a fegyelem magaslatain kell megvívnunk harcainkat. Nem engedhetjük meg, hogy építő tiltakozásunk fizikai erőszakká fajuljon. Újra és újra fel kell emelkednünk abba a fenséges magasságba, ahol a testi erőre lelki erővel válaszolunk,...Van egy álmom: négy kicsi gyermekem egy napon olyan országban fog élni, ahol nem a bőrük színe, hanem a jellemük alapján fogják megítélni őket. Van egy álmom: hogy egy napon Alabama államban...megváltozik a helyzet, de úgy, hogy fekete kisfiúk és fekete kislányok testvérként, kézen fogva járhatnak a fehér kisfiúkkal és kislányokkal...” (22 híres beszéd, Móra, 1995.)

e) *Katonaság megtagadók*

Az első keresztények még értették Jézus szelídség-parancsát. Még a II. században is a „keresztény katona - fogalmi ellentmondás” (Tertullianus egyházi író). A megtérő katonák otthagyták a hadsereget (Szent Márton) és vállalták a császár büntetését is. A konstantini fordulat (313) államvallássá tette a kereszténységet, és rövidesen keresztény katonák indulnak pápai felszólításra a Szentföldre. A hitleri erőszak-téboly idején mégis akad egy katolikus farmer, aki megtagadja Hitler parancsát.

Franz Jägerstätter (1907-1943) 36 éves gazdálkodó, három gyermek apja egyre jobban megerősödött abban, hogy lehetetlen egyszerre Jézushoz is, és a hitleri hatalomhoz is hűségese lenni. A behívóparancs után pap ismerősei sürgették őt, hogy legalább családja kedvéért tegye le a katonai esküt, ahogyan a püspöke is letette. Ő azonban az evangéliumra hivatkozik, és megtagadja a bevonulást. Börtönbe kerül és öt hónap után 1943. augusztus 9-én, délután 4 órakor kivégzik. a börtönben írja le végleges deklarációját: „Ezt a néhány szót úgy írom, ahogy fejből és szívemből jön. És ha úgy is írom, hogy a kezem bilincsben van, úgy gondolom sokkal jobb így, mintha az akaratom lenne bilincsben. Ez az oka annak, hogy meg vagyok győződve: az a legjobb, ha az igazságot mondom, akkor is, ha az az életembe kerül.” Ötven évvel később kis falujában emlékeztek rá. Felesége, aki még él, szüksézáván elmondja, hogy sok fájdalmat okoz családjuknak a környezet meg nem értése. Mert még az ünneplők között is akadnak olyanok, akik szinte szentként és vértanúként tisztelik falubelijüket, de fel sem merül bennük az erőszakmentesség kérdése. A linzi püspökség bizonyítékokat gyűjt, hogy hivatalosan is szentté avassák. A templom falán lévő táblára az 1943-ban hősi halált haltak névsora végén ott van F. J. neve is. Sokan azt sem tudják, hogy mi a különbség a kétfajta áldozat és „hősi halál” között.

Megjegyzendő, hogy a kommunista diktatúra alatt hazánkban is akadtak hívő katolikusok, akik megtagadták a katonaságot. A sort dr. Merza József 47 éves matematikus kezdte, és 23 fiatal folytatta. Hat hónaptól három évig terjedő börtönnel büntették őket, mert nem akartak esküt tenni a gyilkolásra, és nem akarták kiképeztetni magukat gyilkosoknak. 1989-ben, a rendszerváltás fordulóján az ő áldozatuknak is köszönhetően törvénybe iktatják a katonai fegyveres szolgálat helyett a polgári, civil szolgálatot. Aki lelkiismereti okokból megtagadja a katonaságot, helyette civil szolgálatot (egészségügy, karitás stb.) végezhet. (A teljes erőszakmentesség a katonaság megváltásának is a megtagadása lehetne!)

2. *Érvek és ellenérvek*

Az erőszakmentesség emberei milyen érvekkel győzték meg magukat, és milyen ellenérvekkel kellett megküzdeniük?

Az alaptétel: „Aki öl, azt meg kell ölni!” Ez nem érv, hanem dogma, hittétel. Önmagában logikailag hibás. Hiszen, aki másnál elítéli az ölést, ő maga pedig öl, az saját magával kerül ellentmondásba. Ha elítélem az ölést, én sem ölhetek.

Lélektanilag is ellentmondásos. Hiszen az erőszak erőszakot szül. Erőszakkal nem lehet gyógyítani az erőszakot.

Szociológiailag is abszurdum. Hiszen, akik megtorolják az erőszakot, azok számával nő az erőszak-elkövetők száma, vagyis több lesz a földön az erőszak.

Erkölcseleg is hibás a tétel. Ha ölni bűn, akkor az ölt megölni is bűn. A gyilkosok gyilkosai is gyilkosok.

A *valós világra* való hivatkozás: Mi lenne a világon bíróság, rendőrség, katonaság nélkül? Elharapódná még jobban az erőszak!

Vissza lehet kérdezni: És mi van a világon bíróság, rendőrség és katonaság működtetésével? Az erőszakszervek vajon nem fokozzák-e éppen azt, amit meg akarnak szüntetni? (lásd fenn: velük nő az erőszak-elkövetők száma!) A bírósági büntető ítélet és ítélet-végrehajtás jobba teszi a bűnöst? Lehet a börtön „javító intézet”? A börtönből jobb emberek jönnek ki? A kis bűnözők nem profi bűnözőként távoznak onnan?

A bírói ítélet lehet tévedhetetlen? Ember képes tévedhetetlenül ítélni? A halálos ítélet jóvátehetően kár, a bűnös már nem változhat, ha pedig ártatlan volt, nem lehet feltámasztani. Ember ember felett hogyan hozhat halálos ítéletet?

Az önvédelem önbíráskodás. Mások erőszakos védelme szintén. Milyen logika alapján védem magam (vagy akár a gyermekem) úgy, hogy közben mást vagy másokat megölök. **Ha rossz az ölés, akkor életem, (gyermekem élete) megvédése miatt sem lesz az jó.** *De nem csak az ölés, hanem bármilyen erőszakos tett.* Hagyjam akkor megölni magam (vagy a gyermekem)? Nem védhetem magam? Dehogynem! Kötelességem védeni magam és másokat. **De nem erőszakkal!** A védekezés egyik módja az elfutás. *A futás egyáltalán nem szégyen.* A szégyen a vadállatként támadóra vadállatként válaszolni. Van még egy magasztos módja a védelemnek: az *önfeláldozás*. Pl. rávetem magam a védelmezettemre, hogy öljön meg inkább engem, de őt nem hagyom. **Az életem odaadásánál többet nem tehetek.** *Ha elveszek egy másik életet, nem többet, hanem kevesebbet tettem.*

De hát a közrendet és közbiztonságot biztosíthatja a rendőrség. Ugyanazokat a kérdéseket és érveket lehet felhozni, mint előbb. Biztosítja a rendőrség a közrendet és közbiztonságot? A bűnüldöző szervek erőszakszervezetével nem bővül-e az erőszak embereinek tábora? Azt is tudjuk, hogy minden rendőrség valamilyen politikai hatalomnak is rendfenntartó szerve. A politikai bűnösök üldözése, kínzása, bebörtönzése, kivégzése külön fejezete a bűnüldözésnek. Ellen lehet vetni: De hát a rendőrség törvényes erőszakszervezet. Csakhogy mi a különbség a törvényes és törvénytelen erőszak között az erőszak szempontjából? *Mindkettő erőszak.* Aki maga nem bűnözik, annak nincs szüksége rendőrségre, mert maga tartja meg a rendet. Mások üldözésére felbérelni törvényes vagy törvénytelen bűnüldöző, adott esetben gyilkoló szerveket nem bérgyilkosság? Attól, hogy törvényes bérgyilkosság, már nem a polgár adójából fizetett gyilkosság?

A haza védelmét mégiscsak szent kötelességnek kell tartani. A katonaság tehát szent hivatás! Megjegyzendő, hogy csak „honvédelmi minisztérium” van a különféle országokban, támadó minisztérium nincs és nem is volt. Pedig nem csak honvédelem volt, hanem más országok támadása is. Másrészt a hatalmon lévők mindig is visszaéltek a szent jelszavakkal, így a haza jelszával is. Nem is a hazát, hanem saját hatalmukat védték és ezért vitték mézárszékbe a haza fiait. Sohasem kérdezték meg az anyákat, hogy ágyútölteleknek szültké-e gyermekeiket? A Nagy Sándorok, Napóleonok, Hitlerek, Sztálinok a legkevésbé sem voltak gondban a haza fiai miatt, mert akkor nem öletik halomra az emberek millióit. A hazát a becsületesen dolgozó és egymást szerető emberek védik, a hatalom emberei csak pusztítani tudják.

De mi lenne hadsereg nélkül? - vethetik ellen az erőszak hívei? Costa Rica a világ egyik leggazdagabb országa, mert nincs hadserege, és nem költi pénzét fegyverek gyártására. Nem is bántja senki. De ha jönne az ellenség, nem az vezetne célra, ha tárt karokkal fogadnánk őket és módot adnánk nekik megtanulni nálunk, hogy csúnya dolog más népeket leigázni. Egyébként az is megfontolandó, hogy mi a különbség a hazai elnyomó hatalom (állam) és az idegen elnyomó hatalom között az elnyomás tekintetében?

Még egy ellenvetés: De hát bíróság, rendőrség, katonaság nélkül anarchia lenne az országban! Most mi van? A fegyverkezés örülete nem sodorta-e már most is az anarchiánál is végzetesebb helyzetbe a földet? Hatalomnélküliség helyett életnélküliséggel fenyeget. Egyébként az an arché = hatalom-nélküliség nem egyenlő a fejetlenséggel, zűrzavarral, csupán az erőszakhatalom kikapcsolását jelenti. Helyébe pedig a szolgáló hatalmat kell tenni (bár ma is a hadügy irányítója is miniszternek = szolgának nevezi magát!), de ez már egy másfajta társadalmi rend lenne, nem az uralkodás, hanem pándúlia (mindenki mindenkit szolgál) új rendje.

Összefoglalás

Az erőszak ellen a történelem folyamán sokan felemelték szavukat. A lelkiismeret nevében (Szókratész, Mórús Tamás; az erőszakmentesség prófétájaként (Tolsztoj); az erőszakmentes ellenállás (Ghandi), a polgári engedetlenség (M. L. King), a katonai megtagadók (Jägerstätter, Merza) címén.

Az erőszak mellett és ellen is vannak érvek. Az erőszak ellenzői az erőszakra erőszakkal való válaszolást önellentmondásnak látják. Lélektanilag, társadalmilag és erkölcsileg is abszurdnak, mert erőszak erőszakot szül, növeli az erőszakosak számát, kettős erkölcsöt képvisel (ha más öl, bűn, ha én, nem bűn!) Vitatják a bíróság, rendőrség, katonaság jogosságát, mert bírói ítélet, börtön vagy halálbüntetés nem javítja az embert; mert a rendőrség bűnüldözése is kétes; a honvédelem pedig inkább hatalomvédelem. Mindezek nélkül nem biztos, hogy káosz lenne, de az erőszak-hatalom kikapcsolásával és egy szolgáló-hatalom létrejöttével új társadalmi rend épülhetne. A társadalom egésze teheti jobbá a rosszakat.

Kislexikon

<i>daimonion</i>	(görög) istenség
<i>deklaráció</i>	(latin) ünnepélyes nyilatkozat
<i>karitás</i>	(latin) szeretet, szeretet-szolgálat

Kérdések

Lásd az érvek és ellenérvek kérdéseit!

5. A háború és béke

Aki otthon, békében gyilkol, azt felakasztják. Aki háborúban öl, azt kitűntetik. Aki nem akar gyilkolni háborúban, azt ugyancsak felakasztják vagy föbe lövik. Ki érti ezt?

Aki a békecsinálás mesterségére adja a fejét, annak tudnia kell, hogy ez valami olyan, mint a lehetetlent lehetségessé tenni. És olyan, mint az elmegyógyintézet társalgójában kétszáz elmebeteg között úgy viselkedni, mint egy állófogadáson, csak éppen fehér köpeny nélkül.

1. A jó hazafi

1. A háború forgatókönyve már rég elkészült, a béke forgatókönyve az, ami még mindig várat magára. A gondolkodó ember történelmének első fejezete arról szól, hogy ökle mind leleményesebb meghosszabbításával, hogyan képes ölni. A második fejezet - ha lesz - arról szólna, hogy az emberek az ökoljog mellőzésével hogyan képesek élni.

Ma még az olyan emberek, akik állami gyilkosságra készülnek, nem kell, hogy gyilkosnak tekintsék magukat. Ellenkezőleg. Jó hazafiaknak képzelhetik magukat. Egy gyermekfojtogatónak a sírját nem koszorúzza meg senki, akik több száz és ezer gyermeket, felnőttest, öreget ölnek meg a háborúban, azokat hősként tisztelik. Miért? Mert a gyilkolásnak erkölcsi pátosza van.

A kollektív dühöngéshez nacionalista és ehhez hasonló retorika kell. Ahhoz, hogy gyilkolni tudjon az ember, harcos hazafinak kell tudnia magát. Ideológia nélkül nem tudna ölni, mert akkor a kiömlő vért, a vonagló embert, az áldozatot látná. El kell terelni az emberről a figyelmét és magasztos eszmékre fordítani: a hazáért, a népemért, a családomért, vagyis egy eszméért kell harcolnom, az igazság nevében!

2. Tudati változást kell elérni ahhoz, hogy változzon a forgatókönyv és új fejezet nyíljon az emberiség történetében. Egész kialakult kultúránk át van itatva az önvédelemre jogosító erkölcs szellemiségével. Egy egész kultúrát kell kulturálttá tenni. Azon az alapon, hogy minden egyes ember élete abszolút, semmilyen igazolásra nem szoruló érték, amelyhez képest a haza üdve, az állam érdeke és más efféle elvontságok viszonylagosabb és kétebb értékek. Azt kell megtanulni, hogy az ember a hazáért nem öl, hanem dolgozik. Az ember az emberhez nem alá- és fölé rendelődik, hanem egymás mellett állva szolgál. Egyetemes, minden emberre kiterjedő kultúrát csak az élet feltétlen tiszteletére, egymás szeretetére és az ölés tilalmára lehet felépíteni. A magyarázkodás arról, hogy melyik embert szabad és melyik embert nem szabad megölni, az mindig egy érdekcsoport magyarázatán múlik. Ha lesz nukleáris pokol, az azért lesz, mert egy csoportmorál egyetemes gyilkosságba viszi az emberiséget; míg ha lenne egyetemes morál, az megvédene minden csoportot a gyilkolástól. Igazságetika és magasabb eszmékért gyilkolás helyett az élet tiszteletének etikája és a bűnösök jobban szeretésének erkölcsé segíthet a világon.

3. A tudati változás mellett magatartásbeli változásra is szükség van. A béke emberének le kell győznie magában a félelmet és bizalmatlanságot. Az erőszak a félelemből és bizalmatlanságból táplálkozik. Félünk, ezért fegyverkezünk. A másik is fél, és ő is fegyverkezik. Erre mi fokozzuk a fegyverkezést, és a nukleáris katasztrófaig nincs megállás. A gyanakvásunk visz rá, hogy a fegyverkezésben megelőzzük vélt támadónkat. A konokságunk pedig, hogy miért mi engedjünk, elvisz odáig, hogy inkább együtt halunk ellenségeinkkel, de mi nem engedünk. A büszkeségünk és hiúságunk is bedolgozik abba, hogy az erőszak ördögi köréből ki ne tudjunk szállni. Úgy viselkedünk, mint egy kisgyerek, aki még nem érett személyiség és ezért infantilisek a reakciói. Igazi bátorság kell annak, aki a békére teszi fel életét. A gyávát egy pofonnal rá lehet venni arra, hogy egy másik embert visszapofozzon. A bátor képes rá, hogy önmagában fékezze meg a gonoszt: a haragot, gyűlöletet, gyilkos szándékot. A bennünk lévő erőszak megfékezése nélkül nincs erőszakmentes világ, nincs béke a földön.

4. Át kell hangolódunk érzelmileg is. Idegeinkben és zsigereinkben átittattak minket gyűlölettel a szülők biztatásától, hogy „ne hagyd magad, üss vissza”, osztályharcos tanárainkon keresztül a hírközlő eszközök, filmek, szadista hisztériáig. Meg kell köszönni azoknak az uraknak iskoláját, ahol ilyesmiket kell tanulni: „Roham után páncélosaink tipró-mozgást végeznek az ellenség élő erői felett.” Ezek az urak civilben jóakarátú, derék öregurak, sötétöltönyös úriemberek, egyáltalán nem látszanak sátáninak.

A világ hatalmasai példás apák és nagyapák, akik szeretik családjukat. Csakhogy nekik eszméik vannak, komolyak és önfeláldozóak. Felebarátaik közül akár milliőkat is képesek feláldozni eszméikért. Ők realisták, számukra axióma, hogy adott esetben ölni kell. Majd ők megmondják, mikor. Azt is megmondják, hogy roham után mit kell csinálni. „Tipró mozgást az ellenség élő erői felett”! Így a politikusok!

5. Új iskola és új értelmiség kell! Ki védje meg az ártatlanokat a dühöngő ostobáktól? A hatalom visszaélései ellen ugyanúgy kell védekezni, mint a tűzvész vagy az árvíz ellen. Ennek a katasztrófa-elhárításnak a neve: antipolitika. Tehát nem politika, nem is politika-mentesség, hanem politika-ellenesség. Ez egyet jelent az erőszak-ellenességgel és a béke-mellettiséggel. Ugyanis a polis = város, közösség szolgálatának nem a politika a

neve, hanem közélet, közjó, közérdek. A civil nem tudja kicsavarni a fegyvert a hatalom kezéből, de a jó lelkiismeretüket és belső önigazolásukat elbizonytalaníthatja azzal, hogy nemet mond, és nem fogadja el a fegyvert, és nem fogadja el katonapolitikájukat. Az ingadozókat ez a bátor kiállás segítheti, hogy ők is megtagadják az engedelmisséget az erőszaknak.

6. Új értelmiség kell. Az értelmiség fő jellemzője nem az, hogy tanult, hanem, hogy gondolkodik. Az értelmiség abban az értelemben lehet a világtörténelem egy újszerű nemzetközi rétege, amelyen mértékben elfogadja a békecsinálás feladatát. Aki ugyanis a „Ne ölj!”-re épülő etikát műveli, az értelmiségi, aki az ellenkezőjét, az katoná. Harmadik lehetőség nincs. Az értelmiségi feladata az, hogy az erőszakot elhárítsa, előállítását gátolja, mint ahogy a tűzoltók hivatása a tűz oltása. A nem-ölés végiggondolása szellemi forradalom. Nietzsche és Lenin az első játszmát megnyerték, Tolsztoj és Gandhi azonban kitartóbbak. Ők tudják, hogy pl. Jézus a kereszthalálával jobban meggyengítette a római birodalmat, mint amennyire akkor gyengíti meg, ha kardot rántva megöl egy centúriót. A jézusi fordulat azért történelmi fordulat, mert azóta már nem a gyilkos a hős, hanem a gyilkolást tudatosan megtagadó áldozat a győztes. Az ókor bitófáján függő Áldozat, a gyilkosok, a mindenkor gyilkosok alacsonyrendű etikájának örök ítéletét jelenti, és aligha lehet félretenni azt a történelem országútjáról. Az ember őstudatát az általános és egyetemes emberi szeretetről állítja minden kor minden embere elé a maga véres valóságában. Felkínálja a választást, hogy vagy gyilkos leszel vagy áldozat; vagy a gyilkosok oldalán állsz, vagy az áldozatok oldalán, más választás nincs. Meghalni mindenkinek meg kell, a választás csak annyi: fegyverrel a kézben vagy fegyver nélkül. Aki fegyverrel a kézben hal meg, annak a neve: *gyilkos*. Aki tudatosan fegyver nélkül él és hal meg: annak a neve: *hős*.

Összefoglalás

A háború forgatókönyve már elkészült, most a béke forgatókönyvére lenne szükség. Az emberiség történetének első fejezete a háborúké volt, most a második fejezet, a békéé következhetne.

Ma még a gyilkolásnak erkölcsi pátosza (magasztossága) van. Szent eszmékkel szentesítik a gyilkolást (pl. hazafiság).

Tudati változást kell elérni. A szent eszmék és az igazságetika helyett az élet tisztelete és a szeretet etikája hozhat döntő változást.

Magatartásbeli változás is kell. Belsőleg le kell győzni a félelem, gyanakvás, konokság, hiúság szemléletét, és bátorságon a bennünk lévő erőszak legyőzését kellene értenünk.

Át kell hangolódunk érzelmileg is. A „ne hagyd magad, üss vissza” indulatokat béketeremtésre kellene átváltani.

Új iskola és új értelmiség kell. A katonapolitika elvetése és a „Ne ölj!”-re épülő etikát valló értelmiség. Jézus óta nem a gyilkos a hős, hanem az erőszakot elvető áldozat.

Kislexikon

<i>nacionalista</i>	aki saját nemzetét más nemzetek kárára szereti
<i>hazaszeretet</i>	az embernek hazája, népe iránti szeretete, odaadása
<i>axióma</i>	magyarázatra nem szoruló sarkigazság
<i>szadista</i>	betegesen kegyetlen
<i>hisztéria</i>	itt: túlzó, kóros érzelmi kitörés, jelenet
<i>centúrió</i>	(latin) kb. századosi rang a régi Róma hadseregében
<i>antipolitika</i>	politika-ellenesség
<i>pátosz</i>	szónoki hév, hévvel teli emelkedettség, magasztosság

Kérdések

1. *Nemes érzés-e a hazafiság?*
2. *Szent eszmék nélkül képes-e ölni az ember?*
3. *Valóban az a gyáva, aki visszaiüt?*
4. *Új iskola és új értelmiség meg tudná oldani a háború problémáját?*
5. *Te melyik oldalon állsz most: a gyilkosok vagy az áldozatok oldalán?*

Szemelvény
Tolsztoj: Legenda (1902. dec.)

(részlet)

8.

- ...Ki foglalkozik a gyilkosságokkal? - kérdezte Belzebub.

- Én - felelte a tömegből előlépve egy vérvörös ördög, akinek a szájából agyarak álltak ki; hegyes szarva és felfelé merevedő vastag farka volt...

- Hát te hogyan kényszerítéd rá a gyilkolásra annak a tanítványait, aki azt mondta, hogy ne torold meg rosszal a rosszat, szeresd ellenségeidet? Hogy tudod te gyilkosokká tenni ezeket az embereket?

- Csináljuk ezt mi a régi módszerrel is - felelte fülsértő, recsegő hangon a vörös ördög - Vagyis úgy hogy felkeltjük az emberekben a haszonhajhászást, az izgágaságot, a gyűlöletet, a bosszúsomjat, a büszkeséget. Ugyancsak a régi módszerrel ezt sugalljuk az emberek tanítóinak: azzal lehet az embereket legbiztosabban leszoktatni a gyilkosságokról, hogy maguk a tanítómesterek megölik nyilvánosan azokat, akik gyilkoltak...

9.

- És a háborúban elkövetett gyilkosságok? Hogyan veszítek rá ezekre annak tanítványait, aki minden embert egy atyának fiává nyilvánított, és azt parancsolta, hogy ki-ki szeresse ellenségeit?

A vörös ördög elvigyorodott, láng- és füstugarak lövelltek ki szájából, és vastag farkával boldogan csapkodta a hátát.

- Így csináljuk: minden néppel elhithetjük, hogy ők a legkülönb nép az egész világon: Deutschland über alles, Franciaország, Anglia, Oroszország mindenképp felett. És hogy az illető népnek... kell uralkodnia minden nép felett. És mivel minden népnek ugyanazt sugalljuk, ők állandó fenyegetést éreznek szomszédjaik részéről, szüntelenül készülnek a védelemre és agyarkodnak egymásra..."

Tolsztoj: A hazafiságról (Pirogorovo, 1900. máj. 23.)

(részlet a tanulmányból)

Többször mondtam már, hogy a hazafiság korunknak természetellenes, esztelen, ártalmas érzése, szülő oka ama bajok nagy részének, melyek alatt az emberiség görnyed... Megdönthetetlen és szembeszökő az az összefüggés, mely a hazafiság érzése, a népeket megrontó általános fegyverkezés és a gyilkos háborúk között van... Olykor azt felelik érveimre, hogy a hazafiságnak csak egy fajtája, a sovinizmus ártalmas, míg az igazi, jó hazafiság magasztos, erkölcsi érzés, melyet csak az esztelenek és gonoszok mernek elítélni... Arról azonban, hogy hol van a hazafiságban az, ami erkölcs, ami jó, mindannyian mélyen hallgatnak, vagy ha beszélnek, dagályos hangos frázisokat szórnak szerteszét...

A hazafiság eszméjét az államok tartják fent, melyeknek ez az eszme létfeltételük. Ezt az eszmét, ezt a ma már esztelen és haszontalan eszmét is csak azok hirdetik, akiknek érdekeit biztosítja... Az uralkodó osztályok kezében van a hadsereg, a pénz, az iskola, a vallás, a sajtó. A gyermekek lelkében úgy élesztik a hazafiságot, hogy olyan történeteket mondanak el nekik, melyekben az ő népük a legjobb, a legszebb szerepet játssza. A felnőttekben színjátékokkal, ünnepélyekkel, emlékszobrokkal és a hazafiaszkodást hazudó sajtó útján gyűjtják lángra ezt az ártalmas érzést. Legsikeresebben pedig úgy propagálják a hazafiságot, hogy... ellenségeskedést szítanak az idegenekben, miáltal aztán a támadó népben is fölébred az ellenséges indulat...

A kormányoknak, ha élni akarnak, meg kell védelmezniük népüket idegen népek támadása ellen. De nincs olyan nép a világon, amelynek ilyen támadó szándéka volna, mert a népek sohasem támadnak. Támadásra csak a kormányok ingerlik a népeket, amikor kölcsönös gyűlöletet ébresztenek bennük egymás iránt. Mikor aztán lángra lobban a gyűlölet, s a hazafias érzéseket is sikerült fölébreszteni, akkor minden ékesszólással bizonyítják a kormányok, hogy a haza veszélyben forog, s a hazát meg kell menteni... Meg kell értetni az emberekkel, hogy a hatalom egyetlen támasza, a hazafiság érzése: durva, kártékony, szégyenletes és rossz, mindenképp pedig erkölcstelen érzés... Erkölcstelen, mert minden ember, akiben a hazafiság érzése él, hazája gyermekének, kormánya szolgájának tartja magát, ahelyett hogy a kereszténység tanítása szerint Isten gyermeke vagy értelmi életet élő szabad ember volna. Így aztán lelkiismeretével és eszével ellentétesen cselekszik... Értsétek meg, hogy csak akkor szabadulhattok meg kínjaitoktól, ha a hazafiság elavult eszméjét s a rajta nyugvó szolgásgot megszüntetitek...

6. A békére nevelés

Egy, társadalmi kérdésekről szóló vitaanyagot tartalmazó, diákoknak készült kiadvány, Magyarország nemzetbiztonságával foglalkozik az 1989-es rendszerváltást követően. Honnan várható a nemzet biztonsága? Három alternatívát vázol fel: 1/ *Biztonság Nyugatról*: NATO és Partnerség a békéért; 2/ *Kölcsönös biztosítékok*: A diplomácia tárgyalóasztalainál; 3/ *Erős magyar hadsereget!* Biztonságunkat saját magunknak kell megteremtünk. A kiadvány, a fejezet végén függeléként, közli az Alba Kör állásfoglalását is:

"Erőszakkal semmilyen problémát sem lehet megoldani. Nem könnyű a békét teremtésnek erről az utolsó formájáról szólni, amikor környezetünk egy része az egyik katonai tömbből (Varsói Szerződés) való kilépés után egy másik katonai tömb (NATO) adta biztonság után sóhajtozik. A másik része olyan erőszak-monopóliumra törekvő szervezetekre (ENSZ, EBESZ) esküszik, akik diplomáciai úton védenék meg hazánkat; a magyar virtus szószólói pedig erős magyar hadsereg felállításáról szónokolnak, mely Ukrajnán kívül összes szomszédunknál erősebb véderő lehetne. Mégis a békére nevelésnek arról a sokak által figyelembe nem vett lehetőségéről érdemes gondolkodni, amely egy napnál világosabb nyilvánvalóságot tár elénk: Békét csak békés emberek tudnak teremteni!"

1. Az önmagunkkal való béke

Meg kell tanulnunk mindenekelőtt önmagunkkal békében élni. Mert lélektani törvényszerűség, hogy aki önmagában nincs békében, az másokkal szemben is agresszív lesz. Önmagunkkal úgy élhetünk békében, ha lelkiismeretünk szerint élünk. Semmi sincs, ami belső békénket jobban feldúlná, mint ha jobbik énünkkel (sokan úgy mondják: a bennünk élő és szóló Istennel) ellentétesen cselekszünk. Pl. tudom, hogy ki kellett volna állnom barátom mellett, de én lapultam, mint a nyúl; vagy szerelmet hazudtam egy kislánynak, pedig csak meg akartam kapni őt; vagy láttam mások baját, de csak megrántottam a vállamat és mentem tovább stb. Belső békéje csak annak lesz, aki lelkiismeretével összhangban cselekszik és a szerint is él. Lelkiismeretünket nem hordhatjuk mások zsebében, és nem takaródzhatunk azzal, hogy „parancsra tettem”. A lelkiismeretemmel ellenkező parancsot meg kell tagadni, bárki adta ki. Így - mint láttuk - még a vesztőhelyen is meg lehet az ember belső békéje.

2. Előítéletek és ellenségképek leépítése

Környezetünk átragasztja ránk az előítéletek sokaságát, és a hatalom mindig újabb és újabb ellenségképeket sugall, hogy fenntartsa harci készenlétünket.

Az *előítélet* ellenséges vagy negatív beállítottság valakivel vagy valamilyen csoporttal szemben; olyan beállítottság, mely téves vagy hiányos tájékoztatásból származó általánosításokon alapul.

Az *ellenségkép* pedig olyan negatív kép valakiről vagy valamely csoportról, amely - főleg valamely érdekcsoport hatalmi érdekei miatt - támadó fellépésre indít, és a gyűlöletet ébren tartja.

Irányulhat az előítélet és az ellenségkép kialakítása valamely etnikai (pl. cigány), nemzetiségi (pl. román), vagy faji (pl. zsidó) népcsoport ellen, de lehet a nemi szereppel összefüggő (pl. homoszexuálisok vagy éppen a női nem) vagy földrajzi egységgel kapcsolatos (pl. Erdély).

Az előítéletek és ellenségképek felszámolásához szükséges ismernünk azok legfőbb okait, hogy aztán okaikban tudjuk megszüntetni azokat. A szociálpszichológia négy fő okot ismer.

1/ Az uralkodó réteg anyagilag, politikailag, vallásilag vagy ideológiailag azért próbál elnyomni egyes csoportokat, hogy ő maga előnyökre tegyen szert. Így gerjeszti pl. a vendégmunkásokkal, a másként gondolkodókkal, a „szektákkal”, egyéb kisebbségekkel szemben az elmarasztaló ítéleteket. Ugyanígy az egyes ember, vagy egy csoport is önérvényesítő, másokat megbélyegző előítéleteket formál.

2/ Gyakran megesik, hogy a frusztrált személy erősen hajlik arra, hogy odavágjon frusztrációja okozójára. Ha az túlságosan hatalmas ahhoz, hogy közvetlenül bosszút lehessen állni rajta, akkor egy kisebb hatalommal rendelkező harmadik személyen tölti ki mérgét, még akkor is, ha annak semmi köze sincs az ő bajához. Így pl. a munkás főnöke helyett a gyerekén veri le dühét; vagy a munkanélküli a gazdasági rendszer helyett egy vezető tesz meg bűnbaknak; vagy annak idején Néró császár a nép dühétől félve Róma égését a keresztényekre hárította stb.

3/ Vannak emberek, akik saját személyiségvonásaikból következően táplálnak előítéletet és gyártanak ellenségképeket maguknak más, főleg kisebbségi csoportokról. Ezek tekintélyelvű személyiségek, akiknek gondolkodásmódja merev, értékrendje konvencionális, nem tűrik a gyengeséget, gyanakvók és szokatlanul nagy tiszteletet táplálnak különféle tekintélyek iránt.

4/ Azt is megállapították, hogy a konformisták (a társadalmi szabályokhoz szolgai módon alkalmazkodók) jóval előítéletesebbek, mint a non-konformisták. Ha egy társadalomban általánosan elfogadott, hogy pl. a cigányok nem dolgoznak, lopnak, vagy a nők rendszerint bájosak, de együgyűek stb.; a konformisták gondolkodás nélkül átveszik ezeket a sztereotípiákat (elkoptatott általánosításokat).

Az előítéletek és ellenségképek kialakulásának okait ismerve a pontos információk, a tárgyilagosság, az önleplezés, valamint a személyes tapasztalatok és a kölcsönösség kialakítása útján le lehet bontani a másokkal szemben táplált előítéletek falait, és le lehet rombolni a bennünk lévő ellenségképeket.

3. A másság tisztelete

Nemcsak az önmagunkkal való békére és az előítélet-mentességre kell törekednünk, de meg kell tanulnunk a másság tiszteletét is. Tudomásul kell vennünk, hogy mások vagyunk, nemcsak bőrünk színe, termetünk, külsőnk, de szokásaink, temperamentumunk és gondolkodásunk tekintetében is.

Primitív ember az, aki a másik ember másságát nem képes elfogadni. Szociális intelligencia kérdése, hogy a tőlünk különböző, esetleg velünk ellentétes felfogást még tisztelni is tudjuk. Mivel nem vagyunk tévedhetetlenek, egyikünk sem állíthatja, hogy az igazság teljes birtokában van. Mi magunk is tapasztalhattuk, hogy most másképp gondolkodunk, mint pár évvel ezelőtt. A tévedés és fejlődés jogát másoknak is fenn kell tartanunk. Türelmesnek kell lennünk, ha még (vagy már) valaki nincs azon a felfogás- vagy magatartásbeli szinten, mint mi. Ha pedig cáfol minket vagy érvel ellenünk, nem vehetjük személyes sértésnek és nem szabad ellenfelünket ellenségnek gondolni és jelzőkkel minősíteni, megvetni, lesöpörni. A legszélsőségesebb nézetben is lehet találni valamilyen részigazságot, amely elégséges lehet a további párbeszéd folytatásához. Az is lehetséges, hogy nyilvánvaló lesz számunkra a másik súlyos tévedése vagy erkölcsileg veszélyes álláspontja, és dialógusképtelensége. Elhatárolhatjuk magunkat tőle, másoknak is kifejtethetjük vele ellenkező álláspontunkat, csak egyet nem tehetünk, hogy gyűlöljük, megvessük és bántsuk őt. Mert a másság tiszteletén ez a gyűlölet és megtorlás ejt igazán csorbát. Ha elfogadjuk a másságot, még ha nem is tudunk egyetérteni, akkor kulturáltan, békésen egymás mellett állhatnak különböző vallások, pártok, irányzatok, népcsoportok, nézetek a pluralizmus, vagyis a sokféleség elfogadása folytán. A másság tiszteletben tartásához azonban szert kell tennünk bizonyos széles-látókörűségre, empátiára, vagyis a másik gondolkodásába és helyzetébe való beleélés képességére, és nem utolsó sorban toleranciára, a türelem erényére. Le kell győznünk a szűklátókörűség, beszűkültség, az önközpontúság, magunk körül tekergés és a türelmetlenség szellemi és erkölcsi fogyatékoságait.

Összefoglalás

A békére neveléshez szükséges: Az önmagunkkal való béke, mely a lelkiismeret békéjére alapozódik. Az előítéletek és ellenségképek leépítése, melynek okai: gazdasági, politikai, vallási és ideológiai okok; bűnbakkeresés; a tekintélyelvű személyiség alkat; a konformista jellem.

Az okok ismeretében önneveléssel és leleplezésekkel kell küzdeni az előítéletek, ellenségeskedések ellen.

Végül a békére neveléshez szükséges a másság tisztelete, melyhez a széles-látókörűség, az empátia és a tolerancia segíthet.

Kislexikon

NATO - (angol) North Atlantic Treaty Organization; 1949-ben alapították, hogy Európát védelmezze egy esetleges szovjet támadás ellen. Alapításának konkrét apropója a koreai háború volt.

Partnerség a békéért - 1993 végén Les Aspin akkori amerikai külügyminiszter Brüsszelben terjesztette elő ezt az elgondolást. Lényege: korlátozott katonai együttműködés a volt szocialista országokkal. Sokan a NATO „előszobájának” tartják.

EBESz - Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet. 1975-ben a nagyhatalmak kezdeményezésére létrejött olyan európai fórum, mely egyenlő súlyt ad minden résztvevő ország szavának. A Helsinkii Záróokmány (1977) és folyamat folytatásaként jött létre.

Varsói Szerződés - 1955-ben alapított katonai szervezet a kelet-európai országok részére, melyben egységes szovjet parancsnokság alatt álltak a tagországok hadseregei. 1991-ben oszlott fel.

ENSZ - Egyesült Nemzetek Szövetsége; 1946-ban jött létre, tagállamai lehetnek, akik az ENSZ Alapokmányában lefektetett elveket és feltételeket elfogadják.

Alba Kör Erőszakmentes mozgalom a békéért - 1990-ben alakult kettős céllal: egy független, hiteles béke-mozgalom elindítására; ill. a katonai szolgálatot elutasítók, polgári szolgálatot kérelmezők érdekképviseletére és tájékoztatására.

Kérdések

1. *A nemzetbiztonság három, ill. négy alternatívája közül melyik tetszik neked?*
2. *Mi van akkor, ha valakinek téves a lelkiismerete?*
3. *Milyen előítéletekről tudsz, és mik a mélyebb okai?*
4. *Tisztelhetem-e azt, amit nem értékelek?*

Az Alba Kör állásfoglalása (részlet)

"...Mi nem fegyvereket, hanem barátokat gyűjtünk. Valljuk, hogy az ellenfelet kézfogásra nyújtott kézzel fogadó honvédelem kevesebb áldozatot szed, és hatékonyabb, mint a fegyverrel harcoló.

Az a nép, kisebbség, amely a szabadságért való küzdelemben a határozott, de szelíd gandhiánus eszközöket alkalmazza, kevésbé esik a támadóknak áldozatul, mint a visszaütő-visszalövő...

Nem tudjuk elfogadni a kötelező sorozás rendszerét. A hadkötelezettség alapjaiban sért meg egy sor emberi jogot, modernkori rabszolgaságba kényszerítve a fiatal férfi korosztályt. A kényszerszolgálat rendszere nem a demokratikus jogállam léteéhez szükséges szabad, civil gondolkodás felé szocializálja a fiatalokat, hanem az alattvalói magatartásforma felé."

A rendszerváltás előtti évtizedben a Bokor közösség 23 tagja került börtönbe. Miért? Ölteket, loptak, raboltak? Nem. Épp ellenkezőleg: Nem voltak hajlandók erőszakot alkalmazni másokkal szemben. Sőt megesküdni sem, hogy erőszakot alkalmaznak. A 23 katonaságmegtagadó úgy gondolta, hogy ölni bűn. Megesküdni arra, hogy adott esetben ölni fognak, szintén bűn. Legtöbbjük három év börtönt kapott, amit le is töltöttek.

Jól gondolták? Igazuk volt? Megérte?

7. A béke fenntartása

Hogyan tartható fenn a béke? Századunk komoly tudati fejlődésen ment át az erőszak megítélésében. Ezt a változást jelzik az ún. játék- és döntés-elméletek, ill. konfliktuskutatás. Ez és a különféle békemozgalmak és különféle „utópiák” is reményt adnak a békére.

1. Játékelméleti kutatások

Az önérdek és közösségi érdek egybehangelésének problémáit régóta feszegeti a filozófiai, etikai és politikai gondolkodás. A harmincas évek óta a társadalomtudomány kísérleti és matematikai módszerekkel kezdi elemezni az emberi-közösségi együttélés törvényszerűségeit. Erre az időre datálódik a játékelméleti kutatások első szakasza is (Neumann János, 1928). Ekkor csupán elméleti alapvetés és a matematikai-logikai apparátus kidolgozása folyt.

1/ Agresszív stratégiák

A játékelméleti kutatások második szakasza az ötvenes évekkel esik egybe. Ebben a korszakban a játékelméleti apparátus az „agresszív stratégiák” kidolgozásának fontos eszközeként lett hirtelen és világszerte népszerűvé, a gazdasági életben éppúgy, mint a nemzetközi konfliktusok terén. Üzletemberek, politikusok, vezérkarok egyaránt olyan stratégiák kidolgozását várták s remélték a játékelmélettől, amelyek biztos sikert és maximális hasznot ígértek az ellenfelekkel vagy ellenséggel szemben folytatott kíméletlenül célra törő játszmákban. Ebben a korszakban a csak egymás kárára megszerezhető haszon jegyében folyó ún. zéróösszegű játszmákra összpontosult a kutatók figyelme. Ezekben a zéróösszegű játszmákban ugyanis az egyik fél csak a másik kárára nyerhet. Ha nyer, mondjuk 5 egységet, akkor a másik szükségszerűen veszít 5 értékegységet, vagyis kettejük nyereségének, ill. veszteségének összege mindig zéró. Erre az időre esik az a fajta katona-politika, amely a béke fenntartásának lehetőségét az elrettentés politikájában látta. Ez indította el az esztelen fegyverkezési versenyt. Az erőegyensúlyra törekvő fegyverkezés kialakította azt a hidegháborús légkört, mely olyan békét teremtett, mely a rettegésen alapult. S vajon melyik gondolkodó ember nem tudja, hogy a rettegésben minden lehetséges, csak egyensúly nem, és főleg nem maradhat fenn a béke.

2/ Kooperatív stratégiák

A hidegháborús gyakorlat és gondolkodás zátonyra futása mellett a társadalmi tudatban bekövetkezett változások is hozzájárultak ahhoz, hogy a hatvanas évek folyamán fokozott ütemben tért hódítsanak a társadalompolitikai gondolkodásban (s ehhez kapcsolódva a játékelméleti kutatásokban) a kooperatív stratégiák. Különösen Amerikában ébrednek rá arra, hogy az önérdeküket hajszoló egyének kíméletlen versenye nem áldást hozó láthatatlan kéz (Adam Smith tétele), hanem sokkal inkább „láthatatlan ököl, amely lesújt a közjóra” (John Platt, 1973). Az önérdek kíméletlen és korlátlan versenyében rejlő veszélyekre és a kooperatív stratégiák kidolgozásának égető sürgösségére drámai erővel hívja föl immár az egész emberiség figyelmét a hatvanas-hetvenes évek fordulóján kibontakozó környezeti, majd nyersanyag- és energiaválság is. Ez a válság adta meg a végső lökést a társadalmi dilemmák és csapdák rendszeres elemzésére vállalkozó kutatásoknak.

3/ A foglyok dilemmája és az együttműködés

Az együttműködés előnyös voltát az egymás kárára dolgozással szemben a „fogoly dilemmája” játszmával szokták a szakemberek modellálni.

Adva van két ember, akiket bankrablással gyanúsítanak és letartóztatnak. Elítélésükhöz azonban nincs elegendő tárgyi bizonyíték: szükség van legalább egyikük beismerő vallomására. Hogy ezt kicsikarja, a vizsgálóbíró külön-külön hívatja őket és mindkettőnek a következőket mondja:

- a) Ha te bevallod a bankrablást, társad viszont tagad, akkor téged szabadon bocsátalak, őrá pedig 10 év börtönbüntetést szabok ki. Ha ő tesz vallomást, akkor őt bocsátom szabadon, s te kapsz 10 évet.
- b) Ha mindketten vallomást tesztek, akkor 5-5 évet kapsz.
- c) Ha egyikőtök se vall, akkor a bankrablást megússzátok, de azért 1-1 évet rátok szőnek valamilyen apróbb ügyből kifolyólag.

Nyilvánvaló, hogy két lehetőség van: játszhatnak egymás kárára, de játszhatnak együttműködve is. Ha egymás kárára, maguk kárára játszanak, akkor vallaniuk kell, mert így van esélyük a legnagyobb egyéni haszonra: ha a másik nem vall, akkor szabadulás, ha vall ő is, 5 év börtön. Viszont nem vall, a másiktól függően 10 év börtönt is kaphat. De vajon helyesen döntenek-e, amikor egymás kárára játszanak? Nyilván nem, mert a bíró c) változata esetén mindketten csak 1-1 évet kapnak és ketten

együtt 8 év szabadságot nyernek. Ehhez az kell, hogy egyikük se valljon. Ehhez azonban két feltétel elengedhetetlenül szükséges: hogy mindkét fél megbízzon a másikban, és mindkettő tudja, hogy a másik is bízik benne.

Új jelszó született tehát, *a kölcsönös bizalmon felépülő együttműködés*. Az atomháború játékelméleti szimulálásában ugyanis már olyasmiket fontolgattak, hogy pl. a győzelem hány millió ember életénél „fizetődik még ki”. Szóba került, hogy 180 millió halott (vagyis Amerika egész népessége) már túl nagy ár lenne. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy az atomkonfliktusban már nem lehet nyertesről beszélni, mert abban mindkettő csak veszíthet.

Ettől az időtől kezdve fokozott mértékben kerül szóba a leszerelés, sőt a teljes leszerelés hangsúlyozása. Történtek is lépések ebben az irányban, de az egyoldalú teljes leszerelésre egyik szembenálló fél sem vállalkozik. A bizalom még gyenge lábakon áll

2. Békemozgalmak

Az elméleti eredményekkel párhuzamosan fokozódtak világszerte a különféle békemozgalmak.

A II. világháború után létrejön az ENSZ, majd az Emberi Jogok Bizottsága, mely kiadja az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát. Létrejön a Béke Világ Tanács (BVT) is (1950) és más nemzeti békemozgalmak.

Protestáns kezdeményezésre alakult meg Amszterdamban az Egyházak Világ Tanácsa (EVT) a nem katolikus keresztények nemzetközi szövetsége (1948). A 60-as években beállott változás után egyre nagyobb szerephez jut, és 1967 óta a katolikus egyház is intenzív kapcsolatot tart a szervezettel. Napjainkban indított új programot az Erőszak leküzdésére és a Béke megteremtésére. Ebben ilyen szempontok szerepelnek: Békecsoporthoz nemzetközi konzultációja; munkatalálkozó az aktív erőszakmentességről; egy ifjúsági Béke és igazság kampány előkészítése (1995/96); regionális munkatalálkozók a nők elleni erőszakról; küzdelem a rasszizmus, etnocentrizmus és a szűk nacionalizmus ellen stb.

A nagy nemzetközi mozgalmak az egyéni és kisközösségi döntések nélkül semmire sem mehetnek. A béke ügye azoknak az embereknek és kis személyes csoportoknak tudati és viselkedésbeli változásán áll vagy bukik, akik a bázison képviselik az erőszakmentességen alapuló békét. Ezeknek a kis erőszakmentes békecsoporthoz száma az utóbbi évtizedekben egyre jobban növekszik. Személytől személyig erőn építik ki a béke alapfeltételeit: a bizalmat és az együttműködést.

Ezekben a nemzetközi és egyéni-közösségi békemozgalmakban és a béketeremtésben minden korban nagy szerepe van az erőszak nélküli világ eszményének, az örök béke utópiáinak. Izajás kard nélküli új korától, Jézus új szeretet-világrendjéig; majd Mórús Tamás Utópiájától, a Sehol sincs szigettől Marx erőszak nélküli világáig, ahol az állam mint erőszakszervezet elhal, újra és újra felcsillan az erőszakmentes társadalom képe. Ezek az utópiák éltetik a reményt, és mutatják az irányt is, amerre haladnia kellene az emberiségnek. Ez a jelentőségük.

Összefoglalás

A béke fenntartására reményt adnak a legújabb játékelméleti kutatások és békemozgalmak.

Az ötvenes években a játékelmélet az agresszív stratégiák kidolgozásával foglalkozott. Katonai vezérkarok is olyan stratégiák kidolgozását várták a játékelmélettől, melyekkel biztos sikert és a legnagyobb hasznot érhetik el. Erre az időre esik a fegyverkezési verseny, az elrettentés politikája, mely rettegésen alapuló békét és hidegháborút eredményezett.

A hatvanas években nyilvánvalóvá vált, hogy egy atomháborúban senki sem nyer, de mindenki veszít. Ekkor lépnek előtérbe a kooperatív stratégiák, melyek nem egymás kárára, hanem együttműködve akarnak eredményt elérni. A fogoly dilemmáján keresztül mutatták be, hogy egymás ellen csak veszíteni lehet, míg együtt működve mindketten nyernek. A *bizalom* alapfeltétele az együttműködésnek.

Az elméleti eredmények mellett a különféle nemzetközi, nemzeti, valamint egyéni és közösségi békemozgalmak, ill. béketörekvések is segítik a béke fenntartását. Az örök béke utópiái pedig irányt mutatnak.

Kislexikon

stratégia - itt: játékos következő lépésre vonatkozó többféle javaslatot is tartalmazó, az ellenfél előző lépéseinek elemzésén alapuló utasításrendszer.

kooperatív - (latin): együttműködő

szimulálás - itt: valamilyen rendszer összetevői várható fejlődésének alakulásának számbavétele matematikai modell segítségével.

rasszizmus - fajelmélet

etnocentrizmus - nemzetiségközpontúság

nacionalizmus - saját nemzetünk rosszul értelmezett szeretete

Kérdések

1. *A játékelméleti kutatások és legújabb eredmények féken tudják-e tartani a katonai vezérkarokat vagy agresszív diktátorokat?*
2. *A békemozgalmak elég erősek-e ahhoz, hogy fenntartsák a békét?*
3. *Személytől személyig érően hogyan terjedhetne az erőszakmentes béke gondolata?*
4. *Milyen embernek ismered magad: agresszív vagy kooperatív beállítottságúnak?*
5. *Tagja vagy-e valamilyen békemozgalomnak vagy erőszakmentes közösségnek?*

Béke Világ Tanács, Corrymeela, 1994. jún.

„Hogyan lehet békekultúrát építeni ebben a hatalom-civilizációban?... Különböző országokból és helyzetekből jöttünk, hogy egy békekultúráról gondolkodjunk. Különböző vélemények és álláspontok találkoznak, különböző fajok és színek, különböző nyelvek és kultúrák működnek együtt. Változatosság és egység. Különböző emberek, de egyetlen szándék... a remény egy jele a kétségbeesés számtalan jele között. A remény útja Isten útja, mert ezzel a béke kultúrájának építését kezdjük el.”

(Argentín püspök)